

КИЇВСЬКА АКАДЕМІЯ І ПЕТЕРБУРЗЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Першу документальну згадку про зв'язки Київської Академії, заснованої у вигляді братської школи 1589 р., з Росією зустрічаємо у XVIII ст. У 1626 р. «братчики» передали цареві Михайлу Федоровичу чолобитну, в якій говорилося: «Ми влаштували в себе школу для навчання своїх дітей слов'яно-руській та елліно-грецькій мов та інших предметів, вискориставши на це значні кошти...»¹. В 1633 р. київській митрополит Петро Могила перетворює братську школу в колегіум на зразок західних шкіл. Під дахом колегіуму були зібрані найкращі вчені й педагоги того часу.

Найвищою розквіту учбовий заклад сягнув у XVIII ст. 26 вересня 1701 р. він отримав назву Академії. Цього ж року викладачі Київської Академії почали роботу з реорганізації навчального процесу й у Московській греко-латинській Академії.

У першій половині XVIII ст. просвітницький вплив Київської Академії на освіту в Росії визначався двома напрямками. По-перше, це підготовка викладацьких кадрів для учбових закладів України та Росії; по-друге, навчання іноземних студентів — посланців інших слов'янських країн.

Значним був внесок Академії у розвиток філософії, поетики, риторики, публіцистики. Випускниками Академії у XVIII ст. були Григорій Сковорода, першенствуючий член Священного синоду Стефан Яворський, тут навчався й викладав ідеолог петровських реформ Феофан Прокопович. Оселившись в Петербурзі, Прокопович утримував своїм коштом загальноосвітню школу для сиріт і дітей злидарів. Випускники цієї школи Котельников і Протасов блискуче вчилися у Петербурзькому університеті, згодом — викладали в ньому. Енциклопедично освічені вчені, вони були обрані дійсними членами Петербурзької Академії наук і Російської Академії.

1758 р. педагогічний склад Петербурзького університету й академічної гімназії поповнився двома викладачами — випускниками Київської Академії Григорієм Козицьким і Миколою Мотонісом. Протягом восьми років навчання в Академії вони відзначалися «великою к учению охотою, речением і прилежанием»². Бажання розширити знання, одержані в Академії, привело друзів до Лейпцигського університету, де вони перебували до 1758 р. Окрім засвоєння курсу, Козицький і Мотоніс займалися й літературними перекладами. Однак заробітки від них не могли покрити витрат на навчання. Опинившись без коштів на існування, обидва студенти звернулися до Петербурзької Академії наук з проханням про матеріальну допомогу. Їхнє звернення було підтримане схвальними відгуками ряду лейпцигських професорів. Академічне зібрання задовольнило прохання студентів, обумовивши згоду зобов'язанням з їхнього боку «вічно служити академії»³.

Після приїзду до Петербурга для Козицького і Мотоніса почався новий етап життя — викладання в академічних учбових закладах, а

потім служба у вищих державних установах Росії. У 1759 році друзі обираються ад'юнктами, причому Козицького призначають на викладання латинської та грецької мов в університеті, а Мотоніс навчав стародавніх мов учнів старших класів академічної гімназії. Вже наступного року їхньої педагогічної праці ректор університету М. В. Ломоносов подав прохання в академічну канцелярію, де рекомендував до обрання на посаду професора ад'юнктів Козицького й Мотоніса, «одного філософії, а другого грецької мови й приводив Тауберга, щоб на те схилився»⁴. Однак подання ректора університету академічне начальство залишило поза увагою.

Чудове володіння класичними мовами вигідно відрізняло Козицького й Мотоніса від деяких випускників зарубіжних університетів, які працювали в Академії⁵. М. В. Ломоносов використовує молодих викладачів для поширення відомостей про досягнення вітчизняної науки за рубежом. Він доручає Козицькому й Мотонісу переклад латинною промов, які виголошував на публічних зборах Академії. Козицькому належить, наприклад, латинський переклад знаменитого ломоносовського «Слова про користь хімії». Переклади в порядку наукового обміну направлялися до академії деяких європейських країн. У німецьких, французьких та англійських виданнях з'являлися статті й відгуки на них.

Наукова й педагогічна діяльність Мотоніса була перервана 1762 р., коли він був переведений до «Сенатской комиссии по сочинению нового Уложения». За півроку з академічного університету був відкликаний і Г. Козицький. Його призначили секретарем до фаворита Катерини II Г. Орлова. По смерті Ломоносова Орлов став власником його архіву й бібліотеки і доручив Мотонісу та Козицькому розібрати їх і виконати науковий опис спадщини вченого.

1765 р. Козицького призначено статс-секретарем Катерини II «по принятию подаваемых всеподанейших прошений». Знайомлячись з «чолобитними», які надходили з усіх кінців імперії, він мав об'єктивне уявлення про стан справ у економіці країни, про немилосердну експлуатацію кріпаків. Чесна й відверта людина, Козицький намагався довести імператриці необхідність радикальних реформ у країні. Працюючи певний час у «Комісії...», він запропонував, наприклад, проект обрання до комісії депутатів від міщан та цехових. Зневажливе ставлення влади до його проєктів спричинило руїну ілюзій, породжених ідеєю освіченого монарха.

Відпочинком від повсякденних турбот для Козицького й Мотоніса стали заняття літературою. Вони співробітничали із журналами «Ежемесячные сочинения», «Трудодлюбивая пчела». Крім того, Козицький з 1768 р. фактично очолював створене при Академії наук «Собрание, старающееся о переводе иностранных книг». Керований ним колектив за шість років переклав книжки 112 назв. Серед перекладів є твори Монтеск'є, Вольтера, Руссо, Маблі.

Наприкінці 1774 р. Катерина II доручила своєму статс-секретареві складання віршованого тексту для Чесменської колонії, відкриття якої у Царському Селі призначалося на червень 1775 р. Однак у тексті, поданому Козицьким, не згадувалося ім'я імператриці — «натхненниці» перемоги при Чесмі, й Катерина відкинула твір Козицького, наказавши вибрати у цюколі колонії власні вірші. Цей інцидент остаточно переконав Козицького у необхідності піти у відставку. Імператриця задовольнила прохання статс-секретаря, підписавши прохання у день відкриття Чесменської колонії. Напередодні нового 1776 р. Григорій Козицький, не витримавши обставини відвертої зневаги до себе колишніх друзів та співробітників, які раніше шукали його приятні та дружби, позбавив себе життя.

⁴ Матеріали для біографії М. В. Ломоносова. — СПб, 1865. — С. 80.

⁵ Кулябко Е. С. М. В. Ломоносов и учебная деятельность Академии Наук. — М.; Л., 1962. — С. 101.

¹ Титов Ф. Стара Вища Освіта у Київській Україні (XVI — початок XIX в.) — Київ, 1924. — С. 67.

² Матеріали по історії Академії наук. — СПб, 6/г. — Т. 8. — С. 448—449.

³ Матеріали по історії Академії наук. — СПб, 1990. — Т. 10. — С. 493.

Грудень 1775 р. став трагічним і для друга Козницького — Мотоніса. Його увільнили з Сенату, де він служив обер-секретарем 3-го департаменту. Приводом стала сфальсифікована справа про якісь потурання нижинському грецькому братству. 14 грудня вийшов указ імператриці, який позбавляв Мотоніса всіх чинів. Вже через дев'ять днів іншим указом Катерина знімає свої звинувачення і призначає Мотонісові інше місце служби. Він назавжди залишає Петербург і повертається в Україну. Подальша доля його невідома.

Як свідчать протоколи засідань Конференції імператорської Академії наук, вихідці з України становили в кінці 1740-х — на початку 1750-х років значну частину студентів Петербурзького університету та академічної гімназії⁶. Серед них були й плеканці Київської Академії.

Так у 1754 р. Опанас Лобисевич просив, щоб йому було дозволено вивчати в університеті гуманітарні науки.

Трохи раніше прибув до столиці вихованець Київської Академії Яків Козельський. Мета — продовжити освіту в університеті.

Проте для засвоєння ряду предметів, що їх вивчали в Академії, Козельський змушений був спочатку поступити в академічну гімназію. Жадоба знань, природні здібності зробили своє. За два роки його переводять в університет. Більше того, він поєднує навчання з викладанням німецької мови в гімназії «у нижчому німецькому класі». В університеті Козельський поглиблено вивчає філософію і математику. «Власний коштів» не дозволяв нормально харчуватися, купувати необхідну літературу та інші «до вчення потрібні речі». Він просить у ректора Ломоносова дозволу оселитися в домівок прокурора Самарина для навчання племінника його латинської та німецької мов. Подібна форма «прокорму» була запозичена з Київської Академії, де широко застосовувалась і отримала назву «кондицій».

Попри те, що Я. Козельський не закінчив навчання й змушений був піти у військову службу, в Преображенський гвардійський полк, він викладав математику в артилерійському та інженерному кадетських корпусах. 1764 р. виходить друком написаний ним підручник «Арифметические предложения», а відтак і «Механические предложения».

Подальша діяльність Козельського пов'язана із земляками, згадуваними вже Г. Козницьким та М. Мотонісом. Зокрема, він переклав для «Собрания...» двотомник статей, вибраних зі славетної французької «Енциклопедії».

У 1770 р. його перевели на службу в Малоросійську Колегію у Глухові. Є відомості, що у 1788 р. Козельський був інспектором гімназії для «чужоземних одновірців» у Петербурзі. 1793 р. він остаточно залишив столицю й оселився у своєму маєтку, де через кілька місяців помер.

Перегорнуто кілька сторінок минулого, які свідчать про тісний зв'язок та духовне взаємозбагачення народів України й Росії. Відносини між ними в галузі освіти у XVIII ст. — малодосліджений бік культурного життя двох слов'янських народів. Варто повернутися до минулого і в ньому шукати спадковий зв'язок. Він укаже шлях успішного співробітництва народів України й Росії у наш непростий час.

В. КОЛОМІНОВ,

кандидат історичних наук (Санкт-Петербург).

⁶ Протоколи засідань Конференції імператорської Академії наук с 1725 по 1803 год. В 4 т. / Под ред. К. С. Веселовского. — 1897. — т. I; 1899. — т. II; 1900. — т. III; 1911. — т. IV.

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

**І Міжнародна наукова конференція
(Львів, 22—25 вересня 1992 р.)**

Конференцію було організовано за ініціативою Львівського державного університету імені Івана Франка, при підтримці Академії наук України, Академії інженерних наук, Міністерства освіти, Українського термінологічного центру (США). На ній розглядалися проблеми відродження традицій українського термінотворення, унормування сучасної української науково-технічної термінології, термінографічного забезпечення науки й освіти, фахівців. Проходила вона під девізом «Житимуть нації, мовою яких говоритимуть комп'ютери».

Потреба обговорити проблеми розвитку україномовної науки та її невід'ємного атрибуту — термінології — визріла давно. Однією з важливих заповуток виходу української науки на європейський та світовий терени є висока інтелектуалізація мовлення нації. З відомих причин українська науково-технічна термінологія не мала довгий час державного стимулювання, не діставала повнокровного втілення й усталення у виробничо-технічній сфері, розвивалася переважно зусиллями ентузіастів. Щоб змінити це становище, потрібні чималі зусилля, а також відповідні заходи як з боку держави, так і з боку свідомої громадськості. На цьому наголосив, розпочинаючи пленарне засідання, ректор Львівського політехнічного інституту Ю. Рудавський.

Завідувача кафедрою української мови Львівського державного університету ім. Івана Франка Т. Панько у доповіді «Концептуальні засади розбудови української науково-технічної термінології» окреслила основні напрями термінологічної роботи в Україні. Вони передбачають узгодженість національної та сучасної міжнародної термінології, вироблення методологічних засад уніфікації українських терміносистем та їх збагачення за рахунок власних мовних одиниць і необхідних лексичних запозичень — це теоретичний аспект. Практичний аспект: участь українських термінологів у роботі міжнародної організації зі стандартизації, укладання термінологічних словників.

Було зачитано тези доповіді голови Українського термінологічного центру (США), професора А. Вовка, який не зміг приїхати на конференцію. В них розглядаються основні напрями та результати термінологічної праці української діаспори в 1950—1990 рр. (Читачі «Вісника АН України» мали змогу ознайомитися з цим матеріалом у № 10 за 1992 р.)

Деякі проблеми укладання українських науково-технічних словників було розглянуто у доповіді М. Ганіткевич (Львівський політехнічний інститут).

Основні напрями діяльності з унормування української наукової та науково-технічної термінології, а також з розробки та створення термінологічних стандартів, що здійснюється в межах академічних установ, окреслив А. Бурячок (Інститут української мови АН України).

З доповіддю «Про україномовний науково-технічний стиль» виступив В. Перхач (Академія інженерних наук). Він відзначив три чинники ефективності мови: досконалість, економічність, консонантність, і доводив, що за всіма компонентами цих чинників українська мова набирає якнайвищі експертні оцінки.